

Ks. Dariusz Piasecki¹

Pastoralne wskazania Anastazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii *Oratio de Sacra Synaxi*

1. Wstęp

Pastoralne wskazania Anastazego Synaity zrodziły się z wnikliwej obserwacji wiernych biorących udział w zgromadzeniu liturgicznym. Mowa mnicha z Synaju skierowana jest zatem do laików, mężczyzn i kobiet dotkniętych moralnym rozluźnieniem obyczajów, co przekłada się na relatywizację życia duchowego. Zjawisko to widoczne jest w braku zrozumienia liturgii, w której wierni biorą udział. Chodzi o szereg niepokojących zjawisk zachodzących w zachowaniu wiernych podczas wspólnej modlitwy i związanych z tym rozwiązań, jakie proponuje autor. Anastazy dąży do przywrócenia i utwierdzenia duchowej jedności uczestników liturgicznego zgromadzenia poprzez nawoływanie do nawrócenia i zachętę do duchowego progresu.

Analiza naukowa dzieł napisanych przez Anastazego Synaity zajmuje stosunkowo niewiele miejsca w literaturze światowej², a zwłaszcza

¹ Ks. Dariusz Piasecki, teolog, filolog klasyczny, absolwent KUL; email: sabulum.dp@gmail.com; ORCID: 0000-0001-5702-735X.

² W ostatnich latach pojawiają się opracowania twórczości Anastazego Synaity. Należą do nich m.in. K.-H. Uthemann, *Anastaios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft*, t. 1-2, Berlin – Boston 2015; K.-H. Uthemann, *Studien zu Anastasios Sinaites. Mit einem Anhang zu Anastasios I. von Antiochien*, Berlin – Boston 2017; *Anastasii Sinaitae Quaestiones et responsiones*, red. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006; N. Hiéromoine (Molinier), *Anastase Le Sinaïte, Trois Homélie*, Paris 2013; H.B. Beck, *Kirche und theologische Literatur*

w Polsce³, choć w ostatnim czasie na gruncie polskiej bibliografii patrystycznej pojawiają się prace na temat twórczości mnicha z Synaju⁴. Rodzi to potrzebę zaprezentowania szerszego dorobku tego autora, a zwłaszcza jego myśli teologicznej w praktycznym ujęciu duszpasterskim.

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na zagadnienie, które nurtowało autora wygłoszonej mowy, mianowicie co wpływa na rozluźnienie moralności współczesnych mu chrześcijan oraz jakie może być remedium na uzdrowienie nieuporządkowanych zachowań uczestników zgromadzenia liturgicznego. Anastazy, jak lekarz, dokonując obserwacji powierzonych mu wiernych, stawia diagnozę choroby i proponuje drogi wyjścia. Odpowiedzi na postawione wyżej pytania sformułowane będą na podstawie homilii, którą Anastazy jako duszpasterz wygłosił do zgromadzonych.

Artykuł składa się z sześciu punktów. Pierwszy stanowi wstęp, w którym podana została geneza, *status quaestionis* zagadnienia, cel, jaki został postawiony w analizie wygłoszonej przez Anastazego homilii, oraz struktura artykułu. Drugi punkt stanowi krótką notkę biograficzną o autorze. W punkcie trzecim zaprezentowane zostały przyczyny nieuporządkowanych relacji zachodzących pomiędzy współczesnymi Anastazemu. Kolejnym, czwartym zagadnieniem artykułu jest analiza niewłaściwych postaw uczestników nabożeństw. Piąty punkt prezentuje wskazania pasto-

im byzantinischen Reich, München 1959, s. 442-446; M.H. Congourdeau, *Médecine et théologie chez Anastase le Sinaïte, médecin, moine et didascale*, w: *Les Pères de l'Eglise face à la science médicale de leur temps*, red. V. Boudon-Millot – B. Pouderon, Paris 2005, s. 287-298; J.F. Haldon, *The works of Anastasius of Sinai: a key source for the history of seventh-century east Mediterranean society and belief*, w: *The Early Medieval Near East: Problems in the Literary Source Material*, t. 1, red. A. Cameron – L. Conrad, Princeton 1992, s. 107-147; J.B. Kumpfmüller, *De Anastasio Sinaita*, Würzburg 1865; J.A. Munitiz, *Anastasios of Sinai: Speaking and Writing to the People of God*, w: *Preacher and Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, red. M.B. Cunningham – P. Allen, Leiden 1998, s. 227-245; S.N. Sakkos, *Peri Anastasiōn Sinaitōn*, Thessalonika 1964; T. Spáčil, *La teologia di S. Anastasio Sinaita*, „Bessarione” 38 (1922) s. 157-178. Twórczość Anastazego Synaity staje się również przedmiotem konferencji naukowych: *Erotapokriseis: Early Christian Question-and-Answer Literature in Context: Proceedings of the Utrecht Colloquium, 13-14 October 2003*, red. A. Volgers – C. Zamagni, Leuven – Paris – Dudley 2004.

³ W. Stawiszyński, *Bibliografia patrystyczna 1901-2016*, Kraków 2013, s. 91-92; M. Józwiak, *Et ait: „Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram” (Gen 1, 26). Próba egzegezy bizantyńskiej na przykładzie Komentarza do Księgi Rodzaju Anastazego z Synaju*, „Vox Patrum” 70 (2018) s. 545-557.

⁴ D. Piasecki, *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 75 (2020) s. 415-429.

ralne kaznodziei mające na celu uzdrowienie zaobserwowanych nieuporządkowań. W ostatnim, szóstym punkcie zostaną przedstawione wnioski.

2. Nota biograficzna

Niewiele posiadamy informacji na temat życia Anastazego Synaity⁵. Nieco światła na jego temat dostarcza zachowana twórczość literacka mnicha z Synaju, z której dowiadujemy się, że z zawodu był lekarzem⁶ zajmującym się przez pewien czas administracją szpitala na Górze Synaj⁷. Urodził się prawdopodobnie w Aleksandrii lub na Cyprze⁸ w pierwszej połowie VII wieku, umarł z początkiem kolejnego⁹. W pismach Anastazego znajdujemy informacje na temat jego samego, nie tylko o jego medycznej profesji, ale również o jego licznych podróżach mających na celu utwierdzać w wierze gminy chrześcijańskie. Owocem jego teologicznej refleksji jest między innymi apologia chalcedońskiego wyznania wiary zawarta w *Viae dux*¹⁰ oraz dzieło *Quaestiones et responsiones*¹¹ mające formę pytań i odpowiedzi na tematy związane z moralnością, ascezą czy dyscypliną Kościoła. Pozostawił również po sobie okazjonalnie wygłoszone homilie, co jest dowodem na jego działalność duszpasterską.

3. Przyczyny nieuporządkowanych relacji

Synaita, zanim zaprezentuje niepokojące zachowania pośród znanej mu wspólnoty chrześcijańskiej, w pierwszych słowach homilii przywołuje wybrane fragmenty zarówno ze Starego, jak i Nowego Testamentu, wskazując na Biblię jako źródło zjednoczenia z Bogiem. Pismo Święte stanowi dla niego nie tylko źródło argumentacji w wykładni swoich racji, ale nadto

⁵ Por. Piasecki, *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, s. 417-418.

⁶ M.-H. Congourdeau, *Médecine et théologie chez Anastase le Sinaïte, médecin, moine et didascale*, w: *Les Pères de l'Église face à la science médicale de leur temps*, red. V. Boudon-Millot – B. Pouderon, Paris 2005, s. 287-298.

⁷ (Molinier) Hiéromoine, *Anastase Le Sinaïte, Trois Homélie*, s. 12.

⁸ (Molinier) Hiéromoine, *Anastase Le Sinaïte, Trois Homélie*, s. 11.

⁹ (Molinier) Hiéromoine, *Anastase Le Sinaïte, Trois Homélie*, s. 12.

¹⁰ *Anastasio Sinaitae Viae Dux*, ed. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leven 2006.

¹¹ *Anastasio Sinaitae Quaestiones et responsiones*, ed. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006.

niezaprzeczalny autorytet, jakie niesie ze sobą słowo Boga. Szczególną rolę przypisuje Duchowi Świętemu, dzięki któremu człowiek poznaje, co jest dla niego pożyteczne w kształtowaniu wiary i postawy prawdziwie chrześcijańskiej¹². Według mnicha lektura Pisma Świętego jest matką wszystkich cnót, dzięki której Bóg wysłuchuje człowieka, obdarowując go łaskami¹³. Przywołując słowa psalmisty¹⁴, Anastazy zachęca do oddawania czci Bogu w zgromadzeniu wiernych oraz podkreśla, że na fundament prawdziwego poznania Stwórcy i kształtowania właściwej postawy chrześcijańskiej składają się trzy wytyczne, mianowicie wytrwałość w dobrym, gorliwość w modlitwie oraz lektura Pisma Świętego¹⁵. Pomóc w tym ma między innymi psalmodia kształtująca pobożność, umiarkowanie oraz Bożą bojaźń¹⁶, bezpośrednio wpływa również na postępowanie wiernych. Brak powyższych cnót może skutkować relatywizacją chrześcijańskiego życia, co Anastazy zauważył u swoich współczesnych. Niepokojące spostrzeżenia synajskiego mnicha dotyczą nieuporządkowanych relacji zachodzących pomiędzy chrześcijanami. Ich źródło upatruje w nienawiści i zatwardziałości stanowiących przyczynę wielu nieszczęść dotyczących człowieka¹⁷. W ocenie Anastazego postawy te mają swoją przyczynę w braku znajomości Pisma Świętego oraz w pogłębianiu życia religijnego wiernych. Odwołując się do ewangelicznej narracji o bogaczu¹⁸ i ją parafrazując, Synaita wskazuje na błędne założenia współczesnych, złudnie pokładających ufność we własnych możliwościach. Pozyskanie bogactwa za wszelką cenę staje się priorytetem bez względu na to, czy osiąga się je godziwymi środkami czy nie. Niebezpieczeństwem staje się wówczas pokusa kradzieży, nieuczciwego przywłaszczenia czy też zajęcia cudzej własności¹⁹. Przywołując sposób myślenia i kalkulacji ewangelicznego bogacza, autor homilii dostrzega takie same symptomy myślenia i zachowania pośród chrześcijan, którzy w nieumiarkowanym gromadzeniu dóbr dostrzegają zabezpieczenie własnego bytu²⁰. Taki stan staje się niemal obsesją pchającą jednych przeciwko dru-

¹² Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 825.

¹³ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 825.

¹⁴ Ps 68,27; 22,23.

¹⁵ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 825.

¹⁶ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 825; Joannes Chrysostomus, *In Psalmum CXXXIV*, PG 55, 388.

¹⁷ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828.

¹⁸ Łk 12,16-19.

¹⁹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828.

²⁰ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828: „Ἐφ' ὅσον εὖρον καρπὸν! Ἐφ' ὅσον κρατῶ! Ἐφ' ὅσον ἔχω τὸ ἐπιτάττειν καὶ εἰσακούεσθαι! Ἐφ' ὅσον τὰ πρὸς

gim w pogoni za iluzorycznym bezpieczeństwem upatrywanym w bogactwach. Według Anastazego ludzie ulegający takiemu myśleniu prowadzeni są jakby przez diabła, co uniemożliwia im dojście do dojrzałości duchowej. Dlatego takie pojęcia, jak dusza, śmierć, kara czy sąd nie pobudzają ich do żadnej refleksji²¹. Obok ślepego gromadzenia dóbr materialnych Synaita dostrzega większe niebezpieczeństwo dotyczące ludzkiego ducha. Chodzi mianowicie o nienawiść skierowaną do bliźniego w jej szerokim aspekcie rozumienia, począwszy od przyjęcia gniewnej postawy, poprzez słowne nadużycia przeciwko bliźnim, aż po zaciekle ataki na wszystkich wokół. Dla zobrazowania tego problemu autor powołuje się na ewangeliczny opis belki tkwiącej w oku winowajcy²². Ten, będąc zanurzony po szyję w błocie własnych nieprawości²³, pochyla się nad błędami innych, nie dostrzegając i ignorując własne. Do najczęstszych wad Anastazy zalicza m.in. obrazę, plotkowanie, posługiwanie się kalumniami, zazdrość, wystawianie innych na pośmiewisko czy też brak wstydu²⁴. Takie postawy Synaita przyrównuje do zwierzęcych zachowań, które w obronie rzuconego im posiłku kęszą i pożerają wszystkich wokół. Podobnie jak zwierzęta, tak i ludzie atakują wszystkich bez wyjątku, zarówno dużych, jak i małych, winnych i niewinnych, kapłanów, nauczycieli i wychowawców, nie mając względu ani na życzliwych, ani na autorytety²⁵. Z powodu takiej zatwardziałości człowiek ściąga na siebie gniew Boży, podlega różnym formom cierpienia i doznaje wielu nieszczęść, spośród których autor homilii wymienia duchową ślepotę, lekkomyślność, obojętność, brak wyrzutów sumienia i Bożej bojaźni, poprawy oraz pokuty²⁶. Przyczyn takiego stanu rzeczy Anastazy upatruje w ludzkim umyśle, który zwrócił się ku diabelskim inspiracjom we wszel-

τὸν βίον πράγματά μοι εὐθέως ὑπακούει! Πλουτήσω, κτίσω, φυτεύσω, ἀρπάσω, πλατυνῶ, προλάβω, πρὶν ἢ γένηται καιροῦ παραλλαγῆ. Μὴ ἀναμενῶ, μὴ ἀμελήσω οὐ γὰρ οἶδα, τί τέξεται ἡ ἐπιούσα”.

²¹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828.

²² Mt 7,3; Łk 6,41.

²³ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828.

²⁴ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828.

²⁵ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828: „Οὐδενὸς φειδόμεθα, οὐδένα εὐλαβοῦμεθα, ἀλλὰ πάντας δάκνομεν, πάντας κατεσθίομεν, τοὺς μικροὺς, τοὺς μεγάλους, τοὺς αἰτίους, τοὺς ἀναίτιους, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς διδασκάλους ἡμῶν, τοὺς ὀδηγοῦντας ἡμᾶς, τοὺς νουθετοῦντας, καὶ ἐπιστρέφοντας”.

²⁶ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 828: „Διὰ τοῦτο ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπέρχεται ἐφ’ ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο παιδεύομεθα, καὶ παραδιδόμεθα εἰς πολλὰς θλίψεις καὶ περιστάσεις, διὰ τὴν κατέχουσαν ἡμᾶς πόρωσιν”.

kiego rodzaju niegodziwości, rozpuście, pijaństwu, gadulstwie czy też w marnotrawieniu czasu na teatralne widowiska²⁷.

Powyższa analiza zachowania chrześcijan w życiu codziennym staje się przedmiotem duszpasterskiej troski i refleksji Anastazego, tym bardziej, kiedy sferę moralnego nieporządkowania z przestrzeni profanum człowiek wprowadza również w obszar sacrum. Przyczyny takiego stanu rzeczy mnich upatruje w nieznanomości Pisma Świętego, która de facto staje się nieznanomością samego Boga²⁸. Brak odniesienia do transcendencji staje się w ocenie Synaity źródłem wielu nieuporządkowań w sferze duchowej i moralnej objawiających się w nienawiści i zatwardziałości.

4. Niewłaściwe zachowania uczestników nabożeństw

Wnikliwa obserwacja wiernych biorących udział w liturgii skłoniła Anastazego Synaitę do wygłoszenia mowy na temat niewłaściwych, czasami nawet niegodnych postaw uczestników nabożeństw. Analizując zauważone przez siebie zachowania wiernych, autor dostrzega zależność czasową wpływającą na reakcje uczestników. Anastazy pisze:

Im dłuższe nabożeństwo, tym większa irytacja, brak należytego skupienia, w końcu rozproszenia i znużenie, w kościele natomiast nie chcemy ofiarować Bogu nawet godziny na modlitwę czy lekturę [Pisma Świętego], ale spieszymy się, aby wyjść z kościoła, tak jakby się paliło. A jeśli odczytuje się dłuższy fragment Ewangelii, gotujemy się i denerwujemy. Jeśli kapłan nieco przedłuży modlitwę wówczas posepniejemy i tracimy uwagę²⁹.

Brak czynnego zaangażowania podczas liturgii, wydłużający się czas jej trwania sprawiają, że uczestnicy, zmęczeni takim stanem rzeczy, stają się łatwą zdobyczą acedii, a tym samym łupem diabła, który popycha ich ku rozwiązłości i próżności³⁰. Brak należytego przygotowania do uczest-

²⁷ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829.

²⁸ Anastazy odwołuje się tu do Hieronimowego powiedzenia „Ignoratio Scripturarum, ignoratio Christi est” (PL 24, 17).

²⁹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829 (tł. własne).

³⁰ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829: „Καὶ ὁ τὰς εὐχὰς ποιῶν ἱερεὺς, ἐὰν ταῦτα μικρὸν παρεκτείνῃ, στῆνάζομεν καὶ ὀλιγοροῦμεν, καὶ τὸ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν προσφέρων, ἐὰν πρὸς βραχὺ βραδύνη, ἀκηδιῶμεν στῆνάζοντες, καὶ χασμῶμενοι, καὶ ὡς ἀπὸ δικαστηρίου, οὕτως συντόμως τῆς προσευχῆς ἀποστῆται

niczenia w liturgii zatem generuje kolejne nieuporządkowania, zarówno w sferze zewnętrznej (postawy ciała), jak i wewnętrznej (dotyczącej myśli i ducha). Do jednych z poważniejszych wad sfery zewnętrznej mnich zalicza częste spóźnianie się wiernych na nabożeństwa i przedwczesne z nich wychodzenie. Stanowi to w ocenie Anastazego poważny błąd nie tylko ze względu na brak zrozumienia ofiary, która dokonuje się podczas trwania liturgii, ale również ze względu na czyniony hałas i mimowolne rozproszenia pozostałych uczestników nabożeństwa, których pytają, w jakim momencie nabożeństwa się znajdują³¹. Gorszącym i nie do zaakceptowania dla kaznodziei staje się również praktyka niegodnego przyjęcia Komunii Świętej przez spóźnionych uczestników Eucharystii, którzy nie doczekawszy do jej zakończenia, wychodzą ze świątyni, często podążając za przyjemnościami ciała. Niegodne przyjmowanie Ciała Pańskiego Anastazy przyrównuje do zachowania psów, które porywając zdobycz, uciekają³². Niezrozumiałe dla mnicha jest również przychodzenie do kościoła, w którym zamiast oddać się skupieniu i modlitwie, wierny zajmuje się rzeczami niezwiązanymi z liturgią. W tym miejscu wymienia szereg nieuporządkowanych zachowań, począwszy od ostentacyjnej prezentacji ubrania, w którym wierny przyszedł do świątyni, nieustannych rozmów, poprzez załatwianie spraw handlowych, prywatnych, aż po szerzenie wzajemnych osądów, obmawiając również kapłanów sprawujących liturgię³³. Niepokojącym dla Anastazego staje się lekceważenie sfery ducha objawiające się w braku należytej świadomości miejsca, w którym człowiek się znajduje, i wewnętrznego przygotowania do uczestniczenia w liturgii poprzez dokonanie właściwego rachunku sumienia. Kaznodzieja wytyka zgromadzonym nie tylko opieszałość w tym zakresie, ale nadto dodatko-

σπουδάζομεν, καὶ ἐπὶ τὸ ταῖς ματαίαις πράξεσι καὶ ἀσωτίαις ἀπέρχεσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου κατεπειγόμεθα”.

³¹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829: „Οἱ δὲ ἐλθόντες, οὐ μέχοι τῆς συμπληρώσεως παρίσασθαι ἀξιούσιν: ἀλλὰ δι' ἐτέρων ἐρωτῶσι, τί τελεῖται ἐν τῇ Συνάξει, καὶ εἰ ὁ καιρὸς τῆς μεταλήψεως πάρεστι”.

³² Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829: „Καὶ τότε εἰσπηδῶντες δρομαίως ὡς κύνες, καὶ τὸν ἄρτον μυστικὸν ἀρπάζοντες ἐξέρχονται”.

³³ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829. Anastazy nawiązuje swoją wypowiedzią do myśli Jana Chryzostoma, który wzywa do szacunku szafarzy: „Sznujcie tego, który codziennie wam służy. On dla ciebie czyta Pismo, dla ciebie troszczy się o dom Boży, dla ciebie czuwa, dla ciebie modli się, dla ciebie trwa przed Bogiem, modląc się, dla ciebie zajmuje się świętymi rzeczami. Sznuj go, rozmyślając o tych dobrach i przystępuj do niego ze czcią”. Por. Joannes Chrysostomos, *In Epistolam Secundam ad Thimoteum Commentarius, Homilia II*, PG 62, 612.

we obciążenie sumienia grzechami zmysłowymi, podczas gdy sami wierni skupiają swoją uwagę na kobiecych kształtach, a przez swoje zwierzęce pożądanie zamieniają świątynię w lupanar³⁴. Te ostre i emocjonalne oskarżenia nie dotyczą tylko mężczyzn. Anastazy kieruje je również pod adresem niektórych kobiet dopuszczających się podobnego zgorszenia, których liczba, nie jest wcale mniejsza od mężczyzn³⁵. Podobnie jak i mężczyźni, niektóre kobiety przychodzą do świątyni, aby pokazać swoje kreacje, gdy tymczasem powinny odznaczać się cnotą i umiarem³⁶.

Upominający charakter części homilii przechodzi z czasem w zachętę do właściwej postawy i szacunku wobec sacrum, w której to przestrzeni uczestnik liturgii się znajduje. Według kaznodziei wyżej nakreślone postawy biorą się z niezrozumienia bądź nieznanomości podstawowych prawd wiary, a zwłaszcza wartości Eucharystii. Ignorancja prowadzi do zaniedbywania życia religijnego, a w rezultacie do relatywizacji wiary i zatarcia granicy pomiędzy sacrum a profanum.

5. Wskazania pastoralne

Anastazy nie ogranicza swojej mowy tylko do napomnienia uczestników nabożeństw. Zauważając problem, stara się również jemu zaradzić. Jako dobry lekarz rozpoznaje chorobę, stawia diagnozę i środki zaradcze. Proponuje zatem remedium, w skład którego wchodzi następujące czynniki: czystość serca, skupienie uwagi, skrusza, czynienie dzieł pokutnych oraz współdziałanie wiernych z kapłanami podczas składania ofiary. Duży nacisk kładzie na jedność zgromadzonych i wzajemne wybaczenie z pojednaniem.

³⁴ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 829-832: „Ἄλλοι οὐ σχολάζουσι καὶ προσέχουσι τῷ ἑαυτῶν συνειδότη, καθαίροντες τοῦ ῥύπου τῶν ἁμαρτημάτων διὰ τῆς ἐπιγνώσεως, ἀλλὰ πλείονα ἁμαρτημάτων φορτία ἑαυτοῖς συνάγοντες, τὰ κάλλη καὶ τὰς μορὰς τῶν γυναικῶν κατασκοποῦσι, πορνεῖον τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἀλόγου αὐτῶν ἐπιθυμίας ἐραζόμενοι”.

³⁵ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832: „Οὐχ ἕξω δὲ τῶν τοιούτων τινὲς τῶν γυναικῶν ἐφευρίσκονται, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὅσαι τῷ διαβόλῳ δουλεύουσιν”.

³⁶ Nawiązanie do słów Jana Chryzostoma, który w jednej z homilii zwraca się do słuchaczy w podobnym, ostrym tonie, wskazując, że Kościół ma być bogaty łaską i cnotą, nie złotem czy diamentami. Uczestników nabożeństw, przystrojonych w bogate szaty, przyrównuje do komediantów. Por. Joannes Chrysostomos, *In Matthaeum, Homilia LXXXIX*, PG 58, 786.

Mówiąc o czystości serca, kaznodzieja nawiązuje do homilii Jana Chryzostoma, w której biskup Konstantynopola wykazuje swoim słuchaczom wielką niekonsekwencję, kiedy wchodząc do świątyni, na znak oczyszczenia, obmywają tylko dłonie, zapominając o „obmyciu” serca i sumienia. Według Ojca Kościoła zanoszona do Boga modlitwa bez wcześniejszej weryfikacji sumienia i oczyszczenia z grzechów jest gorsza od wszelkiego zła³⁷. Anastazy wypomina wiernym, iż skrywając w sobie grzechy przeciwne miłości bliźniego, zanurzają dłonie w wodzie w geście obmycia i w stanie ohydnej nieczystości serca przystępują do Stołu Pańskiego³⁸. W zobrazowaniu powagi sytuacji kaznodzieja odwołuje się do ewangelicznej sceny zdrady Judasza, w którego wszedł Szatan natychmiast po spożyciu Ciała Pańskiego³⁹. Według Anastazego zło zatriumfowało z powodu grzechu Judasza. Przyjęcie Ciała Pańskiego stało się oskarżeniem wobec Jezusowego zdrajcy. Kolejne, sugestywne porównanie stanowią zanieczyszczone ekskrementami dłonie dotykające drogocennych szat cesarskich⁴⁰. Anastazy przekonuje słuchaczy, że nikt nie dotyka swoich szat nieumytymi rękami, tym bardziej nie powinien zanieczyszczonymi rękoma dotykać drogocennego ubrania cesarskiego, metaforycznie odnosząc je do Ciała i Krwi Chrystusa. Daremne jest oddawanie czci Krzyżowi świętemu czy świętym postaciom widniejącym na obrazach, jeśli szczerze nie zmyje się brudu grzechowego i nie zerwie kajdan trzymających w nieprawości poprzez spowiedź, szczery żal i uniżenie ducha⁴¹. Czystość serca stanowi dla synajskiego mnicha pierwszy i główny warunek przystąpienia do pełnego uczestniczenia w Eucharystii.

W trosce o godne przystępowanie do najświętszych tajemnic Anastazy proponuje kolejne środki. Należą do nich skupienie uwagi oraz skrucha. Według Anastazego, wierni, którzy większość czasu spędzają na rozryw-

³⁷ Por. Joannes Chrysostomos, *In Joannem, Homilia LXXIII*, PG 59, 399-400.

³⁸ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832: „Τί γάρ δεινότερον τοῦ τοιοῦτου τρόπου, ὅταν, ἀρπαγὰ; καὶ πονηρίας καὶ πλήθη ἀμαρτημάτων ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες, ὕδατι μικρῶ τὰς χεῖρας ἀπονιπτόμενοι, οὕτω τὸ ἅγιον ἐκεῖνο σῶμα, καὶ τὸ θεῖον αἷμα τὸ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου βεῦσαν σωτηρίας, ἀκάθαρτοι καὶ ἐρῥυπωμένοι ὄντες ἑαυτοῖς προσάγομεν”.

³⁹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832: „Οὐχ ὀρᾶς, πῶς Ἰούδας ἀναξίως καὶ οὐλίως τοῦ σώματος μεταλαβὼν τοῦ δεσποτικοῦ, εὐθέως κατεκρίθη, καὶ χώραν πλείονα δέδωκε τῷ πονηρῷ; Φησὶ γάρ: Καὶ λαβὼν τὸ ψωμίον, εὐθέως εἰσήλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς”.

⁴⁰ Anastazy odwołuje się do homilii *O Dawidzie i Saulu* Jana Chryzostoma. Por. Anastasius Sinaita, *Hom. 3*, PG 54, 696.

⁴¹ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832.

kach w teatrze bądź w miejskich łaźniach, przychodząc do świątyni, bezrefleksyjnie przenoszą swoje zachowania do przestrzeni sacrum. Tym, którzy w odpowiedzi na jego krytykę mówią, że nie są w stanie się skupić bądź podjąć wysiłku duchowej pracy nad sobą, Anastazy proponuje proste rozwiązania, jak zachowanie powagi w miejscu sakralnym, powstrzymanie się od śmiechu i arogancji, aby postawą ciała okazać szacunek wobec Boga, w obliczu którego się znajdują⁴². Kaznodzieja odwołuje się do przykładu relacji zachodzących pomiędzy ziemską władzą a poddanymi. Nawet jeśli władca okazuje się być człowiekiem niegodnym, to jednak autorytet jego władzy skłania poddanego do uniżenia i pokornej obecności w ciszy i bojaźni⁴³. W kolejnej argumentacji autor homilii przyrównuje kościół do szpitala, w którym chory odzyskuje zdrowie i wraca do pełni sił oraz przytacza obraz wzburzonego morza i motyw bezpiecznej przystani, w której to podróżnik odnajduje ocalenie od grożącego niebezpieczeństwa⁴⁴.

Ważnym i nieodzownym elementem skruchy, do której Anastazy nakłania słuchaczy, jest wyznanie Bogu grzechów, korzystając z kapłańskiej posługi. Oskarżenie siebie wobec ludzi sprawia usprawiedliwienie przed Bogiem oraz możliwość przystąpienia do stołu Ciała i Krwi Pańskiej⁴⁵. Większość istniejących chorób, czy w niektórych przypadkach śmierć, według mnicha jest wynikiem niegodnego przystępowania do boskich misterii⁴⁶. Następnym krokiem na drodze do nawrócenia jest podjęcie czynów pokutnych. Nawiązując do homilii Jana Chryzostoma na temat Ozjasza⁴⁷, Anastazy zachęca wiernych do podjęcia czynów pokuty, pośród których wymienia powściągliwość, łagodność czy też cierpliwość⁴⁸ oraz empatię wobec potrzebujących. Spełnienie powyższych aktów miłosierdzia wobec bliźniego stanowią dla mówcy warunek owocnej modlitwy⁴⁹

⁴² Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832.

⁴³ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 832.

⁴⁴ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 833: „Ὁὐκ οἶδας, ὅτι ἰατρειὸν καὶ λιμὴν ἐστὶν ἢ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία; Ἐὰν οὖν ἐν τῷ ἰατρείῳ διαμένῃς νοσῶν, καὶ μὴ θεραπευόμενος, πότε λοιπὸν ἰαθήσῃ; καὶ ἐὰν ἐν τῷ λιμένι χειμάζῃ, ποῦ λοιπὸν ἡσυχάσεις;”.

⁴⁵ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 833.

⁴⁶ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 836: „Ὁρᾷς ὅτι καὶ ἀσθένεια, καὶ θάνατοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάγονται, διὰ τὸ ἀναξίως τοῖς θείοις μυστηρίοις προσέρχεσθαι;”.

⁴⁷ Por. Joannes Chrysostomos, *In illud: Vidi Dominum (Is 6,1), Homiliae in Ozias*, SCh 277, s. 221.

⁴⁸ Por. Ga 5,22-23.

⁴⁹ Por. Ps 51,19.

i dobrze spożytkowanego czasu obecności w świątyni⁵⁰. Autor, dla uwiarygodnienia swojej argumentacji, powołuje się na autorytet Jezusa mówiącego „Dlaczego mi mówicie: Panie, Panie, a nie czynicie mojej woli?”⁵¹. Przywołuje również słowa Apostoła Jakuba, który wspomina, że wiara, aby była żywa, musi być poparta uczynkami⁵².

Zamykając wątek wzajemnych relacji oraz godnego zachowania w świątyni i świadomej w niej obecności, Anastazy żywi nadzieję, że jego słuchacze nie staną się adresatami Jezusowej przestrogi skierowanej do Żydów kupujących w Świątyni Jerozolimskiej⁵³. Skoro tamci zostali z niej wyrzuceni i wychłostani przez Jezusa, to tym bardziej o wiele większa kara czeka tych, którzy żywią w sercu urazy przeciwko bliźnim⁵⁴. Kolejną zatem propozycją synajskiego mnicha jest nawiązanie ściślej jedności eucharystycznej pomiędzy wiernymi a sprawującym święte obrzędy kapłanem. Anastazy uświadamia słuchaczy, że szafarz, sprawując najświętszą ofiarę, ofiarowuje ją w imieniu zgromadzonego ludu i za każdego z osobna⁵⁵. Nawołuje zatem i zachęca, aby modlić się wraz z kapłanem i w ten sposób uczynić ofiarę z siebie samego dla swojego zbawienia. Jedność modlitewna z duchownym i ze zgromadzonymi wzmacnia wspólnotę i potęguje zanoszone prośby⁵⁶. Kaznodzieja przestrzega jednocześnie słuchaczy, aby łącząc się modlitewnie z kapłanem, nie osądzać jego osoby w przypadku spraw niejasnych i niepewnych. Osoba duchowna, jak każdy człowiek, podlega słabościom, jednak według Synaity kapłan nie popełnia błędów w sprawach dotyczących Boga⁵⁷. Owca nie może sądzić swego pasterza⁵⁸, przekonuje, dlatego osąd osoby duchownej poleca zostawić Bogu

⁵⁰ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 836: „Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ποιήσεις, μάτην σχολάζεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ”.

⁵¹ Por. Łk 6,46.

⁵² Por. Jk 2,17.

⁵³ Por. Mt 21,13.

⁵⁴ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 836.

⁵⁵ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 837: „Ὁ ἱερεὺς τὴν ἀνάιμακτον θυσίαν ὑπὲρ σοῦ προσφέρει τῷ Δεσπότῃ, καὶ σὺ καταφρονεῖς; Ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ σοῦ ἀγωνίζεται: ὡς ἐν δικαστηρίῳ φοβερῶ οὕτως τῷ θυσιαστηρίῳ παριστάμενος, παρακαλεῖ καὶ ἐπισπεύδει, ἄνωθεν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματός σοι ἐπιφοιτήσαι, καὶ σὺ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας οὐ φροντίζεις;”.

⁵⁶ Por. Jk 5,16; Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 837.

⁵⁷ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 848: „Ἐστω δὲ ὁ ἱερεὺς εἰς τὰ περὶ Θεοῦ μὴ σφαλλόμενος δόγματα; τῶν δὲ λοιπῶν οὐκ εἶ σὺ διακστής”.

⁵⁸ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 848: „Τὶ τὸν ποιμένα ἀνακρίνεις πρόβατον ὑπάρχων;”.

i zwierzchnikom kapłana, a samemu z żywą wiarą podejść do świętych tajemnic, prosząc o uświęcenie pozostałych uczestników celebracji⁵⁹.

Niemaló miejsca Anastazy poświęca żalowi i rozpamiętywaniu w sobie doznanych uraz. Żal plasuje jako jedno z pierwszych przewinień przeciwko bliźniemu, ponieważ nieugaszona pamięć o doznanej krzywdzie podsyca negatywne uczucia, jej trucizna zaś nie przestaje działać. Jak długo człowiek podsyca w sobie żal, tak długo nie jest godny odpuszczenia grzechów, ponieważ mściwość niszczy wszystko⁶⁰. Przywołując słowa Pana, Anastazy przypomina, że zanim przystąpi się do uczestniczenia w ofierze bądź jej sprawowania, należy pojednać się z bliźnim, zapominając również o urazach żywionych przeciwko niemu⁶¹. Stąd słowa Jezusa „Nie osądzaj, a nie będziesz osądzony, przebaczaj i tobie będzie przebaczone, nie sądź, a nie będziesz sądzony [...]”⁶², mają charakter nie tylko dydaktyczny, ale stają się dla chrześcijanina imperatywem⁶³. W mocnych słowach bycia antychrystem Anastazy nazywa każdego, kto nie pozostawia osądu bliźniego Chrystusowi, samemu uzurpując sobie prawo do bycia sędzią⁶⁴. Synaita z jednej strony próbuje ostrzec zbyt łatwo osądzających innych, z drugiej natomiast dać możliwość poprawy postępowania źle czyniącym. Przytacza przykład nawróconego na krzyżu łotra w opozycji do Judasza. Powieszony obok Jezusa łotr dokonywał mordów na ludziach. Przez ludzi został skazany na śmierć, przez umierającego obok Jezusa natomiast, dzięki okazanemu żalowi, został osądzony ku życiu wiecznemu. Judasz, choć był jednym spośród Apostołów Jezusa, to jednak okazał się Jego zdrajcą. Na przykładzie łotra i Judasza Anastazy wykazuje, że do ostatnich chwil życia człowiek ma możliwość przemiany. Zabójca wszedł do królestwa niebieskiego, uczeń

⁵⁹ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 848.

⁶⁰ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 844: „[...] ἡ μνησικακία δὲ ἄπανστον ἔχει τὸ πάθος φλεγμαῖνον. Καὶ γὰρ καὶ ἀνιστάμενος, καὶ κοιταζόμενος, καὶ προσευχόμενος, καὶ ὀδοιπορῶν, ἄπανστον καὶ ἀδιάλειπτον κέκτηται τὸν ἰὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ ὁ τούτῳ τῷ πάθει κατεχόμενος, ὥστε τὸν τούτῳ δεδουλωμένον μήτε χάριτος; Θεοῦ ἀπολαύειν, μήτε ἀφέσεως ἀμαρτημάτων ἀξιούσθαι. Ὅπου γὰρ μνησικακία πεφυτευμένη, ἐκεῖ οὐδὲν ὠφελεῖ, οὐ νηστεία, οὐ προσευχή, οὐ δάκρυα, οὐκ ἐξομολόγησις, οὐ δέησις, οὐ παρθενία, οὐκ ἐλεημοσύνη, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἀγαθόν: πάντα γὰρ καταλύει ἡ μνησικακία ἢ πρὸς τὸν ἀδελφόν”.

⁶¹ Por. Mt 5,23-24.

⁶² Por. Łk 6,37.

⁶³ Por. Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 844.

⁶⁴ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 845: „Ὁ οὖν κρίνων πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, Ἀντίχριστός ἐστιν, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ ἀρπάξει”.

Jezusa poszedł na potępienie⁶⁵. Człowiek, kontynuuje mnich, widzi tylko to, co zewnętrzne, nie dostrzega już żalu i nawrócenia, a przede wszystkim usprawiedliwienia grzesznika przez Boga.

Na koniec wygłoszonej mowy Anastazy sięga do myśli ojców pustyni⁶⁶, przytaczając historię pewnego mnicha i jego metodę na walkę z grzechem obmowy. Ten, chcąc być wolny od grzechów i jakiegokolwiek do nich przywiązania, a także uchronić siebie od osądzania bliźnich, oddał się zupełnej bezczynności, lenistwu i niedbalstwu. Złożony śmiertelną chorobą umierał z radością i dziękczynieniem. Zapytany przez współbraci o przyczynę owej radosnej beztroski umierający odpowiedział, że świadomy jest swojego lenistwa. Ale gdy aniołowie przynieśli i przedstawili mu spis jego grzechów, mnich odpowiedział, że od czasu wstąpienia do klasztoru nikogo ani nie osądził i do nikogo nie żywił żadnej urazy. Z radością zatem i ulgą w sercu pyta, czy słowa Chrystusa „Nie sądźcie, a nie będziecie sądzeni”⁶⁷ oraz „Odpuszczajcie, a będzie wam odpuszczone”⁶⁸ zostaną zastosowane również do niego. Aniołowie, usłyszawszy te słowa, mieli podrzeć spis grzechów zakonnika, który z radością i bez jakiegokolwiek zmartwienia podąży do Chrystusa⁶⁹. Historią radośnie umierającego mnicha oraz krotką doksologią ku czci trójjedynego Boga Anastazy kończy homilię.

Dostrzegając u swoich wiernych niewłaściwe zachowania podczas liturgii, Synaita proponuje, aby podchodząc do uczestniczenia w nabożeństwach, oczyścili wpierw swoje serca i sumienia, co według mnicha jest warunkiem przystąpienia do Stołu Pańskiego. Zdając sobie sprawę z tego, że większość codziennej aktywności wierni spędzają poza sferą sacrum, proponuje, aby wchodząc w jej przestrzeń, wyciszyli się, skupili swoją uwagę na sprawowanych czynnościach liturgicznych oraz podjęli skrucę serca powiązaną z wyznaniem grzechów. Według Synaity elementy te są nieodzowne, aby godnie przystąpić do stołu Słowa i Ciała Chrystusa. Ważnym czynnikiem dla Anastazego stanowi zawiązanie jedności eucharystycznej wspólnoty, zarówno pomiędzy uczestnikami, jak i kapłanem sprawującym czynności liturgiczne. Autentyczność zawiązanej jedności będzie o tyle

⁶⁵ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 845: „Ὁ δὲ Ἰουδας ἀπόστολος καὶ μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν γνησίων μαθητῶν καὶ ἐν ὀλίγῳ καιρῷ ἡ ἐναλλαγὴ γέγονεν, ὁ ληστὴς εἰς βασιλείαν, ὁ δὲ μαθητὴς εἰς ἀπώλειαν”.

⁶⁶ Autor przytacza tu apoftegmat dotyczący mnicha Aretasa z Faran. Zob. L. Régnault, *Les Sentences des Pères du désert*, Nouveau Recueil, Solesmes 1977, s. 94.

⁶⁷ Łk 6,37.

⁶⁸ Mt 6,14.

⁶⁹ Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxis*, PG 89, 849.

prawdziwa, o ile każdy z uczestników zgromadzenia liturgicznego nie będzie żywił w sercu żalu i doznanych krzywd. Przywołując wybrane sceny biblijne, Anastazy sugestywnie wpływa na wyobraźnię swoich słuchaczy.

6. Wnioski

Homilia Anastazego z Synaju dotycząca zgromadzenia liturgicznego zrodziła się z obserwacji wiernych biorących udział w nabożeństwach. Zachowanie i postawy uczestników liturgii skłoniły mnicha do głębszej refleksji nad stanem moralności współczesnych sobie chrześcijan i świadomego przeżywania Eucharystii. Lektura wygłoszonej homilii pozwala wysunąć następujące wnioski. (1) Źródłem rozważań Anastazego jest zarówno Pismo Święte, do którego cytowania często się odwołuje, jak również dorobek wybranych Ojców Kościoła (Jan Chryzostom) oraz myśli ojców pustyni. (2) Analiza moralności współczesnych mu chrześcijan opiera się na wnikliwej obserwacji mnicha. W swojej analizie stosuje lekarską metodę: bada chorobę i jej przyczyny, stawia diagnozę i podaje konkretne środki uzdrowieńcze. (3) Uwagi Anastazego nie koncentrują się tylko na fizycznej sferze zachowania wiernych podczas nabożeństw. Mnich sięga do przyczyn takiego stanu rzeczy, a diagnozując ubóstwo duchowe jemu współczesnych, wskazuje na przewinienia wobec Boga i bliźniego. (4) Wygłoszona homilia stanowi świadectwo duchowej troski Anastazego o powierzonych mu wiernych. (5) Autor, bezpośrednio zwracając się do uczestników nabożeństwa, używa trybu rozkazującego, dzięki czemu postrzegany jest jako duchowy i moralny autorytet, stosowane zaś liczne powtórzenia mają na celu uświadomienie wielkości problemu przezeń poruszanego. (6) Wygłoszona homilia posiada charakter napomnienia, pouczenia i zachęty. Stanowi niewątpliwie duchowy obraz współczesnej Anastazemu wspólnoty chrześcijan, której problemy, poruszone przez synajskiego kaznodzieję, nie pozostają obce i dzisiejszym wyznawcom Chrystusa.

Pastoral Precepts of Anastasius Sinaita Based on the Homily Delivered “Ad sacra Synaxis”

(summary)

The article presents the observations of Anastasius Sinaita on the presence and behavior of his contemporaries during services. Unworthy behavior in a holy place prompts the

monk to deeply reflect on the state of mind and mutual relations of believers in Christ. By showing immoral attitudes, loose morals and the lack of in-depth religious knowledge, the Anastasius Sinaita, referring to the Bible and real-life examples, tries to heal the spiritual disease of his faithful. The homily has an admonishing, moral, didactic and hortative character.

Keywords: Anastasius Sinaita; homily; service; Mass; liturgical gathering

Pastoralne wskazania Anastazego Synaity na podstawie wygłoszonej homilii *Ad sacra Synaxis*

(streszczenie)

Artykuł prezentuje spostrzeżenia Anastazego Synaickiego dotyczące obecności i zachowania wiernych jemu współczesnych podczas nabożeństw. Niegodne zachowanie w miejscu świętym skłaniają mnicha do pogłębionej refleksji nad stanem ducha i wzajemnych relacji wierzących w Chrystusa. Ukazując niemoralne postawy, rozluźnienie obyczajów oraz brak pogłębionej wiedzy religijnej, Synaita, odwołując się do Biblii i przykładów z życia wziętych, stara się uleczyć duchową chorobę swoich wiernych. Homilia posiada charakter upominający, moralno-dydaktyczny oraz hortatywny.

Słowa kluczowe: Anastazy Synaita; homilia; nabożeństwo; Msza; zgromadzenie liturgiczne

Bibliografia

Źródła

Anastasius Sinaita, *Oratio de Sacra Synaxi*, PG 89, 825-849.

Opracowania

Anastaios Sinaites. Byzantinisches Christentum in den ersten Jahrzehnten unter arabischer Herrschaft, t. 1-2, red. K.-H. Uthemann, Berlin – Boston 2015.

Anastasioi Sinaitae Quaestiones et responsiones, red. M. Richard – J.A. Munitiz, Turnhout – Leuven 2006.

Anastasioi Sinaitae Sermones duo in constitudinem hominis secundum imaginem Dei, necnon opuscula adversus monotheletas, red. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 1985.

Anastasioi Sinaitae Viae Dux, red. K.-H. Uthemann, Turnhout – Leuven 2006.

Beck H.B., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959.

Congourdeau M.-H., *Médecine et théologie chez Anastase le Sinaïte, médecin, moine et didascale*, w: *Les Pères de l'Église face à la science médicale de leur temps*, red. V. Boudon-Millot – B. Pouderon, Paris 2005, s. 287-298.

- Erotapokriseis: Early Christian Question-and-Answer Literature in Context: Proceedings of the Utrecht Colloquium, 13-14 October 2003*, red. A. Volgers – C. Zamagni, Leuven – Paris – Dudley 2004.
- Haldon J.F., *The works of Anastasius of Sinai: a key source for the history of seventh-century east Mediterranean society and belief*, w: *The Early Medieval Near East: Problems in the Literary Source Material*, t. 1, red. A. Cameron – L. Conrad, Princeton 1992, s. 107-147.
- Hiéromoine Nicolas (Molinier), *Anastase le Sinaïte, Trois Homélie*s, Paris 2013.
- Kumpfmüller J.B., *De Anastasio Sinaita*, Würzburg 1865.
- Munitiz J.A., *Anastasios of Sinai: Speaking and Writing to the People of God, w: Preacher and Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletics*, red. M.B. Cunningham – P. Allen, Leiden 1998, s. 227-245.
- Piasecki D., *Mysterium mortis w ujęciu Anastazego Synaity*, „Vox Patrum” 75 (2020) s. 415-429.
- Régnauld L., *Les Sentences des Pères du désert*, Nouveau Recueil, Solesmes 1977.
- Sakkos S.N., *Peri Anastasiōn Sinaitōn*, Thessalonika 1964.
- Spáčil T., *La teologia di S. Anastasio Sinaita*, „Bessarione” 38 (1922) s. 157-178.
- Stawiszyński W., *Bibliografia patrystyczna 1901-2016*, Tyniec – Kraków 2017.
- Studien zu Anastasios Sinaites. Mit einem Anhang zu Anastasios I. von Antiochien*, red. K.-H. Uthemann, Berlin – Boston 2017.